

B.A.L.

1121

IOAN C. FILITTI

PAGINI DIN ISTORIA ROMÂNIEI MODERNE

1. UN LIBERAL CLASIC, BARBU CATARGI;
2. RETUȘĂRI LA UN PORTRET AL LUI ION C. BRĂTIANU
(Alegerea de la 24 Ianuarie 1859; Improprietărea de la 1864);
3. CEVA MAI MULT DESPRE FOSTUL NOSTRU CONSILIU
DE STAT;
4. CÂTEVA CUVINTE DESPRE INFIINȚAREA CURȚII NOASTRE
DE CASAȚIE;
5. DESVOLTAREA POLITICĂ A ROMÂNIEI MODERNE.

BCU Cluj-Napoca

RBCFG 2008 02108

BUCUREȘTI

1 9 3 5

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Un liberal clasic, Barbu Catargi¹⁾

Epitetul de liberal clasic, dat lui Barbu Catargi, va părea, desigur, straniu celor mai mulți.

Intr'adevăr, patimile politice au răspândit, despre acest fruntaș al vieții noastre politice de acum 70 de ani, părerea că era un spirit „conservator și reacționar“, — deși acești termeni nu sunt sinonimi —; o inteligență rece, fără înțelegere pentru aspirațiile și suferințele celor mulți și, mai ales, omul care voia „să menție masele țărănești în servitute, sărăcie și ignoranță“. Asemenea aprecieri s'au acreditat într'atât, încât se regăsesc și sub pana unor cercetători, în alte privințe obiectivi. Este o mare nedreptate ce s'a făcut, derivată dintr'o neînțelegere voită a teoriilor social politice ale lui Barbu Catargi.

Trebue să reamintesc în ce consistă liberalismul clasic, care nu se confundă cu democratismul.

Liberalismul clasic, astfel cum l'au formulat cu strălucire, un Guizot, un Benjamin Constant, un Royer Collard și, mai aproape de noi, Emile Faguet, este o școală de energie individuală. Fiecare trebue să-și cucerească situația economică și politică, prin singurele mijloace cu care natura l'a înzestrat. În acest scop, dezvoltarea însușirilor individuale trebue să fie nestânjenită. Prin libertate trebue să se facă selecția naturală a elementelor celor mai destoinice. În ordinea economică, numai acestea pot fi pârghiile propășirii. În ordinea politică, numai lor trebue să li aparție conducerea. Așa dar, liberalismul nu este nici egalitar, nici democratic. El cere ca libera dezvoltare individuală să fie ferită de orice despotism, fie al unui singur om, sau al unui singur corp, fie al maselor.

Introducerea la noi a principiilor liberale apusane a fost cerută de spiritele înaintate încă dela 1848, iar la 1857 erau admise de întreaga clasă conducătoare, după cum dovedește manifestul din acest an al lui Barbu Catargi însuși, care voia: egalitatea înaintea legilor, supunerea fără deosebire la toate sarcinile Statului, primirea tuturor în funcțiile publice „după capacitatea lor“, guvern reprezentativ, răspunderea ministerială, o adunare legislativă compusă „în raport cu

1) Publicat în revista „Libertatea“, 20 Fevr. 1935.

starea morală și materială a țării". Principiile liberale au fost puse la baza organizării Statului nostru prin Convenția dela Paris din 1858. De atunci, deosebirea dintre partide, la noi, n'a mai existat pe tărâmul liberalismului, ci pe acel al democratismului.

Intr'adevăr, Convenția dela Paris hărăzise Principatelor române un regim electoral censitar foarte restrâns, care dădea conducerea Statului pe seama marii proprietăți, mai ales rurale. Este de observat însă, că această proprietate nu mai era reprezentată numai de vechea boerime, dar și de elemente noi, înstărite mai de curând. Dreapta, condusă de Barbu Catargi, era de părere că, în alcătuirea socială de atunci la noi, regimul electoral al Convenției era cel mai potrivit criteriu de selecționare a conducătorilor politici. Socotia că marea proprietate rurală reprezintă încă, la noi, elita națiunii, după cum acelaș rol, în Franța, Guizot îl atribuisese marii burghezii.

Opoziția democratică era reprezentată prin „roșii“, conduși de Ion Brătianu și C. A. Rosetti, cari voiau o neîntârziată reformă electorală. Intr'un memoriu către Cuza Vodă, la 1859, Ion Brătianu arăta simpatie numai pentru boernași, mici funcționari, prea puținii profesioniști liberi de atunci, negustori și meseriași. Numai acestora li atribuia însușiri de energie și moralitate. Preocuparea lui esențială, în acea vreme, era de a forma o burghezie românească. Dar, o burghezie nu se improvizează. În occident, ea cucerise mai întâi puterea economică, pe urma căreia dobândise, apoi, și pe cea politică. Noi număram atunci cel mult 25.000 negustori și meseriași în Muntenia, 15.000 în Moldova, fără a socoti pe Evrei, iar negustorii mari și profesioniștii liberi erau, cei mai mulți, străini recent veniți. A revendica drept de vot pentru starea mijlocie dela noi, se traducea astfel, practic, la înmulțirea candidaților, ieșiți din rândurile boernașilor și profesioniștilor liberi, la roluri politice și la funcții cât mai înalte.

Barbu Catargi era de părere că lărgirea dreptului de vot trebuia să vie în mod treptat, ca o consecință a înstăririi economice și a selecțiunii firești, posibile, de acum, prin aplicarea principiilor liberale din Convenția dela Paris, noua noastră Constituție. Cuvântările lui, în această privință, sunt lecții de energie, pătrunse de spiritul liberalismului clasic.

„Să încetăm — spunea el — de a huli pe cei bogați și mai cu seamă de a tânguî clasele de jos ale societății. Cu aceasta nu facem decât ale descuraja și a le înrăutăți. Insuflând lenea, nerăbdarea, invidia, nu dăm oamenilor mijloace noi și bune de bogăție și fericire; din contră, li pregătim mizeria și ticăloșia. Greutățile vieții, mărite din ce în ce mai mult de trebuințele noi ale civilizației, silesc omenirea a căuta să zmulgă, din zi în zi, noi mijloace de existență din

adâncurile misterioase în care stau ascunse. În această campanie, firește, ca și în cea a oștirii, nu putem cere ca toți să fie biruitori, toți norociți, toți mari și ca nimeni să nu cază, să nu rămăie în urmă. Dar oare, când într'o oștire am vedea pe un soldat obosit, căzând pe marginea drumului, îndrăzni-vom a-i zice: bine faci nenorocite frate, rămâi, culcă-te, odihnește-te, nu te mai supune datoriei ce ți-a impus o soartă aspră și nedreaptă, nu mai asculta glasul comandirului tău, el e călare și tu pe jos. Eu gândesc că, din contră, trebuie a-l încuraja, zicându-i: curaj, voinice, destinul tău, poate, cu câți-va pași mai înainte, ți-a însemnat un loc de răsplată. Căci, d-lor, într'un Stat unde libertatea, dreptatea și securitatea sunt garantate, fiecare poate fi încredințat că va ajunge acolo unde el merită“.

„În loc de a minți poporul, zicându-i că posedă toate calitățile și virtuțile și că nu mai are decât a se bucura de drepturile politice ca și cel mai ales al nației, eu îi zic din contră, fără să mă ocup de-i va plăcea ori nu: tu, poporule, caută a te ridica prin educație, silește-te a ajunge prin cunoștințele tale la acele drepturi ce s'au pus înainte-ți de legi, ca un imbold pentru activitatea ta, ca o țintă, ca o răsplată a desvoltării tale morale și materiale“.

„Creatorul a aflat de trebuință să facă oameni — capete, cari să gândească, oameni — brațe, cari să lucreze și astfel se compune acea piramidă umană, a căreia bază începe dela cel de pe urmă muncitor, și al căreia vârf este format de acele genii care luminează ca niște fare și par că se înalță până la dumnezeire, spre a se sfătui cu dânsa.

„Nu vă oprim, d-lor, de a vă sui pe scara slujbelor. Niciodată n'ați fost opriți, nici d-voastre, nici părinții d-voastre. Vă rugăm însă să călcați mai încet, din treaptă în treaptă. Nu voiți a sări din capul de jos al scării, tocmai la cel de sus, pe strașină. Fiind pasul cam mare, mi-e frică să nu cădeți și ceea ce ar fi mai rău, să cădeți peste noi, cari vă privim cu atâta plăcere și să nu ne rupeți gâtul și nouă și vouă“.

Barbu Catargi voia ca, mai întâi, să fie lăsate să-și dea roadele, principiile liberale, asupra cărora toată lumea era de acord, ale Convenției dela Paris. Pentru aceasta cerea insistent ca partidele să-și dea mâna, aruncând vâlul uitării asupra păcatelor și desbinărilor trecutului: „Dela unire, spunea el, nu mai cunosc nici de cum dreapta și stânga, ci deosebirea e numai că unii voesc să meargă mai repede și alții cred, cum spune italianul, chi va piano, va sano. Un deputat ne amintea de noaptea dela 4 August (când se desființaseră în Franța privilegiile). Eu nu știu că sunt la noi privilegii, afară de a poseda ceva, sau de a nu avea nici o avere. Orice alte privilegii mai rămăseseră din trecut, s'au desființat“.

Apelul la concordie răsuna în zadar. În graba lor de a democratiza țara, spre folosul unei pseudo-burghezii, roșii nu încetau prin scris și caricaturi, să atace în modul cel mai violent pe urmașii fostei boerimi, cărora nu voiau să li se recunoască nici măcar adeziunea sinceră la principiile liberale. Răscoliau mereu trecutul, pentru a pune în evidență numai scăderile vechii clase conducătoare. „Bătrânii aceia pe cari-i disprețuiți, răspundea Barbu Catargi, prin înțelepciunea și răbdarea lor, au ținut lucrurile cum au putut, în mijlocul atâtor nenorocite încercări, cu slabele lor puteri, ca să ni lase drepturile de care ne bucurăm azi“.

Pentru a-și ajunge mai repede scopul, democrații noștri, urmând sistemul practicat la 1848, strângeau plebea orășenească pe Câmpia Filaretului, unde, sub cuvânt de comemorări naționale, se atâta lumea împotriva regimului electoral în vigoare. Barbu Catargi era, firește, dușmanul neînfricoșat al acestor manifestări populare. El nu recunoștea altă voință decât a țării legale. „Nu poate fi vorba, zicea el în Adunare, de opinia aceluia public care subscrie petiții pe câmpul libertății, ci de a aceluia care ne-a trimis aici, de opinia legală a țării. căci numai lor li dă, azi, Convenția, dreptul de a se amesteca în interesele țării. Dacă mâine, lucrurile vor lua altă ființă, dacă aceștia vor fi copleșiți de alții, fără drept azi, aceasta este altă chestiune“. Intocmai ca marii liberali din occident, adăoga: „Urăsc zgomotul și turburările din partea particularilor, ceea ce se numește anarhie; urăsc abuzul de putere din partea guvernului, ceea ce se numește despotism“.

Pentru că a oprit o manifestație populară răzvrătitoare, a căzut victima unui complot organizat de un grup exaltat al partidului roșilor, la eșirea din Cameră, unde tocmai rostise cuvintele: „pacea și odihna sunt scăparea țării și voi preferi moartea mai nainte de a călca, sau de a lăsa să se calce vreuna din instituțiile ei“. Este impresionant că, după 73 ani, pentru aceleași motive, a fost sacrificat șeful guvernului și partidului liberal, fostului partid al roșilor, devenit partid de dreapta.

De altă parte, este deosebit de interesant să regăsim liberalismul, astfel cum l'a propovăduit Barbu Catargi, adoptat de d. Gheorghe Brătianu, într'un articol din revista „*Libertatea*“, din August 1933. „O elită, scria d-sa, nu poate cunoaște decât un singur criteriu: acel al valorii și al capacității individuale, rămânând astfel permeabilă, de jos în sus, tuturor elementelor capabile să se ridice prin muncă și pricepere. Liberalismul acesta, economic și politic, rămâne o școală a energiei individuale“. Intocmai teza lui Barbu Catargi, cel învinuit totuși de reacționarism.

Tot prin prisma liberalismului clasic a privit el și

chestia țărănească. Argumentele istorice aduse în discuție, erau foarte discutabile. Esențialul era de a găsi soluția cea mai bună de dat problemei, din punctul de vedere social și economic. Numai o minoritate, în frunte cu Mihail Kogălniceanu, se strângea în jurul lui Cuza Vodă, spre a cere împroprietărirea pe cale de lege. Credeau sincer că astfel vor pune la temelia țării o pătură numeroasă de țărani proprietari, de sine stătători. Adversarii împroprietării de drept, al căror reprezentant cel mai strălucit a fost Barbu Catargi, prevedeau că scopul nu va fi atins, din cauza insuficienței loturilor și pulverizării lor prin moștenire. Pentru ei, o asemenea împroprietărire mai însemna și o năbușire a energiilor individuale, în loc de a fi, cum ar trebui, rezultatul nesilit al acestora. Voiau deci, descătușarea proprietății de orice îndatorire de a da țăranilor pământ de folosință, dar și liberarea țăranilor de orice îndatorire de muncă față de proprietar, rămânând ca între ei să se închee, în viitor, tocmele de bună voe. Țăranul harnic va putea apoi, din agonisita lui, dacă va voi, să cumpere pământ din moștile particulare, ce se ofereau în mare număr spre vânzare și pentru achiziționarea și lotizarea cărora, Catargi propunea, de atunci, înființarea unei case rurale, sau din proprietățile, încă foarte întinse, ale Statului.

Acelora cari se temeau că țăranul, rămas cu singurele sale brațe, va fi silit să primească învoielii asupra, Barbu Catargi li răspundea: „Dacă asemenea tranzacții se fac în alte părți, unde sunt zece oameni pe o părticică de pământ, cum vă puteți teme că nu s'ar face la noi, unde pentru un om sunt zece bucăți de pământ? Guvernul, proprietarul cel mare, care posedă a treia parte din teritoriul României, vine să concureze pe acei proprietari răi și nesocotiți, zicând țăranilor prea apăsați: veniți la mine, iată pământul consacrat de strămoșii noștri pentru faceri de bine, locuiți-l și-l cultivați. Atunci, acel proprietar nu va pleca el oare capul și va zice țăranului: stai, frate, rămâi la mine, muncește, să ne folosim împreună; aici nu e nici stăpân nici slugă, suntem tovarăși: interesele, iar nu împilarea, trebuie să ne lege“.

Cât privește împroprietărirea de drept, Catargi ca adept al liberalismului clasic, care pune sfortărea individuală la temelia propășirii, zicea: „Țăranii sunt partea cea n'fai mare a nației și o nație nu trăește din milostenie. Oare aceasta este virtutea ce trebuie să arăți nației, a răpi ce este al altuia? Voiți să îmbunătățiți soarta țăranului și tremurați a-i zice: mergi, ești liber, muncește, desvoldă-ți averea și facultățile și toate carierile țării tale îți sunt deschise; poți deveni bogat, ampoi, deputat, poți să te sui până la banca ministerială și să faci binele țării prin chiar exemplul laborioasei tale vieți, căci astfel sunt instituțiile țării noastre, care pe

alte națiuni le-au costat gârle de sânge. Dați țăranilor libertatea și vor cumpăra pământ când vor socoti de trebuință și când vor ști cum se agonisește averea, mai bine vor ști s'o și conserve. De veți da țăranului o părticică de pământ, veți face dintr'insul o ființă a căreia viață să n'aibă nici un scop. Ce va face el cu acea bucățică, ce abia i-ar putea asigura hrana vieții? Nu 2 sau 5 pogoane vor îmbunătăți soarta țăranului. Când țăranii vor voi a se împroprietări, vor găsi mari avantagii în concurența ce-și vor face proprietarii și dacă nici aceasta nu va fi mulțumitoare, va veni să li-o facă vânzătorul cel mare, care este Statul“.

În sfârșit, pătrunzând gândul interesat care îndemna pe unii să adere la împroprietărirea de drept, îi denunța profetic: „Să vă spun eu ce preocupă pe acei cari susțin împroprietărirea țăranului cu sila. Este aceea că, dând țăranului 3, sau 5 pogoane, care să fie proprietatea absolută a lui, cu aceasta el se robește, se leagă mai mult de pământul acelei moșii, pe când prin învoielile de bună voe, vă temeți că sătenii vor părăsi cu toții moșia și vor merge să se așeze pe alta, unde vor găsi condiții mai avantajoase“.

Prevederile lui s'au împlinit întocmai. Împroprietărirea dela 1864 și cele ce i-au urmat în aceleași condiții, cu loturi divizibile, dar inalienabile, n'au emancipat țăranimea, ci au ținut-o pe loc, în dependență economică și politică. Nu s'a putut forma, prin selecțiune firească, acea numeroasă proprietate țărănească de sine stătătoare, visată de idealisții împroprietării, în măsura de a economisi prisosuri de câștig, izvor al unui capital național și de bușeu al unei industrii naționale, largă temelie conștientă, mai întâi a intereselor ei locale, apoi și a celor superioare de Stat, aptă să participe și deci datoare să și contribue, într'o mai largă măsură, la binefacerea unor manifestări superioare de civilizație. Nu s'a putut forma nici o clasă de salariați liberi români, de cari totuși și agricultura și industria noastră, aveau nevoie. Au constatat răul Eminescu și junimiștii la 1879, Haret la 1897. Cauza reală au recunoscut-o, dând dreptate lui Barbu Catargi, la 1907 d. Constantin Garoflid, la 1910 Dobrogeanu-Gherea, care a găsit pentru caracterizarea situației țăranului, expresia atât de nimerită de neoiobăgie. După război, d. Constantin Garoflid s'a străduit în zadar să împiedice reînnoirea vechilor greșeli. Am revenit și eu asupra acestei chestiuni, într'un articol din „Libertatea“, din Aprilie 1933¹⁾. Mai interesant însă este, că în aceeași revistă, în August același an, d. George Brătianu făcea aceleași constatări. „Se impunea, scria d-sa, reconstituirea unei proprietăți mijlocii, prin selecțiunea ce ar fi rezultat din jocul liber al forțelor economice, din vânzările și cumpărăturile între țărani, care ar fi adus

1) Vezi aci pag. 24.

stăpânirea pământului în mâinile celor mai harnici“. Este tocmai ceea ce voia Barbu Catargi, așa zisul dușman al țaranilor.

*

S'a serbat zilele trecute, cum se cuvenia, unirea. Abia s'a pomenit de cel dintâi președinte de Consiliu al principatelor unite, Barbu Catargi. S'a spus numai, în trecut într'un ziar, că acest „matador al dreptei“ a rostit și el atunci un discurs, cu blesteme asupra celor cari ar pune unirea în pericol.

Acel discurs mi se pare totuși un monument al elocinței noastre, care ar merita să figureze în antologii și chiar în cărțile de citire pentru tineret. Nu de geaba Kogălniceanu a proclamat pe Catargi de „cel dintâi orator al tribunei parlamentare române“.

Discursul este nu numai înălțător, dar și încă de actualitate și de aceea socot folositor să-l reproduc.

„Unirea este săvârșită. Acest cuvânt cuprinde făgăduința mântuirii și viitorului țării. Sunt încredințat că dacă există nemurirea sufletelor, după cum religia ne asigură, strămoșii noștri au simțit și ei înfiorare și cu lacrimi de bucurie ne binecuvântează din înălțimea cerurilor. Unirea s'a făcut. Această unire este simțită de aceste două popoare de mai mult timp decât ne putem aduce noi aminte; dar, de au simțit-o, nu s'a făcut, sau, de s'a făcut, n'a ținut decât o clipă. Pricina neizbutirii au fost mijloacele ce au întrebuințat. Aceste mijloace se bizuiau pe puterea materială. Puterea veacului în care trăim este puterea morală, pentru unirea naționalităților. Unirea noastră de azi se face sub scutul înțelepciunii și înfrățirii. Infrățirea între oameni este unul dintre cele mai de căpetenie comandamente ale religiei noastre. Să zicem dar, ca biserica noastră: ceeace Dumnezeu a unit, oamenii să nu mai îndrăznească a despărți. Dar, ca să ne asigurăm contra unei asemenea primejdii, nu este destul unirea dintre țările surori; ni trebuie unirea între fiii lor. Altfel, acea binecuvântare a străbunilor noștri, cari ne privesc din sânul veșniciei, se va preface într'un blestem și sunt în drept a zice că cel ce va îndrăzni, de astăzi înainte, a mai arunca tăciunele discordiei între noi, să aibă blestemul nostru și al urmașilor noștri. Acum, pe drapelul nostru, înaintea căruia să fim cu toții ingenuchiați, să scriem azi: tot pentru țară, nimic pentru noi“.

Doresc tuturor conducătorilor țării să aibă adânc săpată în mintea și inima lor, lozinea lui Barbu Catargi. Li mai doresc să merite toți prinosul ce-i aducea francezul Le Cler; „Era de o integritate neîntinată. Intrat în minister cu mâinile curate, l'a părăsit cu mâinile goale“.

Retuşări la un portret al lui Ion C. Brătianu¹⁾

În broşura „Ion C. Brătianu“, de I. G. Duca, am citit cu mirare, la pag. 17—18 următoarele rânduri despre marele bărbat de stat:

„A vrut unirea Principatelor, s'a împlinit.

„A vrut desfiinţarea clăcii..., a dobândit-o.

„A dorit o ţărănime stăpână pe ogorul ei şi o Românie scăpată... de nenorocirea economică şi naţională a mănăstirilor închinată: a reuşit să le obţie, dar cu preţul unei lovituri de stat care venea, la începutul vieţii noastre constituţionale, să-i sdruncine temeliele“.

Oricât de nesocotită ar fi, la noi, în afară de cercul câtorva specialişti, cunoaşterea trecutului, socotesc că adevărul istoric prezintă oarecare interes, măcar când este vorba de timpurile nouă.

1. Alegerea dela 24 Ianuarie 1859²⁾

Ideia unirii Principatelor, care încă de acum o sută de ani frământa clasa conducătoare, era strâns legată de aceea a Domnului străin. Una fără cealaltă, era compromisă. Ele se confundau. Într'adevăr, fără Domn străin, unirea nu era cu putinţă, din cauza rivalităţilor dintre familiile indigene fruntaşe. Cu rezerva că Domnul amânduror Principatele va fi un străin, erau unionişti, în Muntenia, pe vremea divanului ad-hoc şi foştii domni G. Bibescu, B. Ştirbei şi Al. Ghica.

Convenţia dela Paris din 1858 nu admise însă unirea cerută de divanele ad-hoc. În aceste condiţiuni, unioniştilor din amândouă Principatele nu li rămânea decât să caute mijloace de a ajunge ulterior la realizarea scopului. Pentru aceasta trebuia, în primul loc, ca Domnii ce urmau să fie aleşi în fiecare ţară, să fie ei înşişi partizani ai unirii, pentru ca sub scutul lor să se lucreze mai departe pentru unire.

1) „Adevărul“ de la 19 Ianuarie 1933.

2) „Adevărul“ de la 24 Ianuarie 1933.

O scrisoare, de curând publicată, care din cabinetul împăratului Napoleon III era trimisă lui Ion Bălăceanu, atunci la Paris, cuprinde îndemnul că, odată ce adeziunea Puterilor pentru unire nu se poate obține, este bine să se recurgă la o soluție provizorie, alegându-se Domnul numai pentru patru ani, pentru a se da vreme Puterilor să mai reflecteze și să revie la altă părere. Această scrisoare n'are astfel înțelesul, pe care i l'a atribuit Academia noastră, de a fi fost îndemnul deghizat dat Românilor de a realiza unirea pe calea piezișă a alegerii aceluiaș Domn în amândouă Principatele.

Odată ce congresul european a respins unirea și fiecare țară avea astfel să-și aleagă Domnul ei, rivalitățile pentru scaun au renăscut. Cu greu a putut fi ales la Iași Alexandru Cuza, în ziua de 5/17 Ianuarie 1859.

La București, candidații rivali erau foștii Domni Bibescu, Știrbei și Ghica, toți dealfel unioniști. Desbinările lor personale se altoiau pe acele ale clasei conducătoare de atunci. Ea se împărțea în conservatori, progresiști și radicali, desbinați însă numai în privința problemelor de organizare internă. Deosebiriile, din acest punct de vedere, dintre partide, le-am expus în studiul de anul trecut: „Alegerea dela 24 Ianuarie 1859“.

Candidații conservatorilor erau Bibescu și Știrbei, al progresiștilor Alexandru Ghica, iar radicalii sau roșii, conduși de Ion Brătianu și C. A. Rosetti, susțineau pe Nicolae Golesecu, în îndoita lui însușire de „om dela 1848“ și de boer mare, opozabil celorlalți. Caimacamii, cari formau atunci guvernul provizoriu al Țării Românești, erau împărțiți și ei. Doi, Ion Manu și Emanuil Băleanu, susțineau pe Bibescu, iar al treilea, Ion Al. Filipescu, pe Știrbei. Pentru a combate pe amândoi rivalii, Al. Ghica înclinase, încă din timpul căimăcămiei sale, încheiate în Oct. 1858, spre oamenii de stânga, și era învinuit că favorizase pe revoluționarii dela 1848.

În aceste condițiuni nu putea fi vorba, firește, de unire. Cel dintâi căruia totuși, îndată după alegerea lui Cuza la Iași, îi trecu prin minte că unirea s'ar putea înfăptui prin alegerea aceluiaș Domn și la București, a fost beizadea Grigore M. Sturdza. Ideia lui a fost, se vede, imediat înregistrată de vreun străin, căci numai astfel se poate explica depeșa de chiar a doua zi, 6/18 Ianuarie, a ministrului de externe austriac către plenipotențiarul său dela Paris: „*Cuza a fost ales la Iași, va fi ales și la București*“.

Dimitrie Bolintineanu a scris, mai târziu, că deputații trimiși de Cuza Vodă la Constantinopol, ca să notifice Porții alegerea lui la Iași, ar fi avut misiunea de a trece prin București, spre a cerceta dacă unirea nu s'ar putea realiza prin alegerea și aici a aceluiaș Domn. Fapt este însă că ideia

n'a prins. La 28 Februarie 1859, un intim al lui Ion Ghica scria: „după alegerea lui Cuza ca Domn al Moldovei, multă lume vorbea de alegerea lui în Valahia, cum se vorbește de mii de alte lucruri, fără a se opri serios la această idee, care era privită ca imposibilă, sau himerică“.

Încă la 22 Ianuarie, radicalii, fără a mărturisi că aveau candidat pe N. Golescu, scriau numai că voese un „*Domn al poporului, adevărat principe constituțional*“. Erau însă de acord cu Al. Ghica pentru a împiedica alegerea lui Bibescu, sau a lui Știrbei. Împreună și dau lupta, în prima ședință a Adunării electivă, din dimineața zilei de 22 Ianuarie, contestând regularitatea alegerilor.

În această zi, Chesar Boliac, care nu era deputat, se prezintă la Barbu Vlădăianu, șeful oștirii, și-i zice: „*Știu că poți să mă trimiți de aici drept la închisoare, dar iată propunerea ce am să-ți fac: să alegem pe Domnul Moldovei*“.

Vlădăianu îi răspunde că „*având cineva asemenea idei mari nu se poate teme de închisoare*“. Vlădăianu era, ca și șeful poliției, colonelul Caragea, devotatul lui Al. Ghica. Amândoi fuseseră menținuți în funcțiunile lor prin mijlocirea acestuia pe lângă comisarul turc din București, contrar voinței caimacamlor. Adeziunea lui Ghica la propunerea lui Boliac se putea obține cu atât mai ușor, cu cât el însuși avea mai puțini sorți de a fi ales, majoritatea adunării fiind compusă din partizani ai lui Bibescu și ai lui Știrbei.

Așa se face că încă din seara de 22 Ianuarie, pe bariera Colentinei, sosiră în oraș țărani de pe moșiile învecinate ale Ghiculeștilor, pe când Brătianu și Rosetti ridicau mahalalele. Totuși, această lume amenințătoare, strânsă astfel în curtea mitropoliei, de agenții lui Ghica și ai radicalilor, în dimineața zilei de 23 Ianuarie, nu avea încă de scop să asigure alegerea lui Cuza, asupra căreia acordul cu radicalii nu se stabilise, ci numai să împiedice alegerea lui Bibescu, sau a lui Știrbei.

Ordinul dat de doi din cei trei caimacami, de a se împrăștia mulțimea cu forța, n'a fost executat de Vlădăianu, sub pretextul că nu emana dela căimăcămia întreagă.

Seara, conservatorii văzându-se desbinați, unii fiind partizani ai lui Bibescu, alții ai lui Știrbei, s'au arătat dispuși să renunțe la amândoi, cu condiția ca și adversarii să renunțe la candidaturile lui Ghica și Golescu. Progresiștii și radicalii, chemați să delibereze, s'au adunat în sala Concordia. Acolo, beizadea Dimitrie Ghica, nepot de frate al lui Alexandru Vodă, a propus, ca soluție tranzacțională, *alegerea lui Cuza și realizarea astfel a unirii*.

Cei din urmă cari se raliară propunerii au fost Ion Brătianu și C. A. Rosetti. La izvoarele ce am adus în amintita mea broșură, mai pot adăoga memoriile colonelului Ion Voi-

nescu I, publicate în „Trompeta Carpaților“ la 1860 și confirmarea din recenta lucrare a lui Riker, *The making of Roumania*, p. 200—5. Patru ani în urmă, Brătianu scria el însuși că se temuse că opiniile sociale și politice ale radicalilor munteni, fiind puțin gustate în Moldova, ei să nu rămâie în minoritate, prin unirea principatelor sub un Domn moldovean. (Vezi volumul „Lui Ion C. Brătianu“, Buc. 1921, p. 533). Acordul s'a stabilit, astfel, abia la ora 2 a dimineții de 24 Ianuarie. „Iată cum au fost acești mari patrioți pentru îndoita alegere a lui Cuza și cu toate acestea au sfruntarea a se fâli că ei au făcut-o“, scria și Grigore Zossima, mai târziu în „Biografii politice“ (1884, p. 42, 66).

Atunci se duse Ion Brătianu la generalul Vlădăianu, unde găsi „salioanele luminate și ofițerii adunați să hotărască ce să facă a doua zi“.

Vlădăianu îl întrebă: „*Ce vreți dela mine? Care vă este candidatul? Este Golescu?*“.

— „Nu, răspuse Brătianu, să alegem pe Domnul Moldovei“.

— „Atunci îi dădui mâna că vom merge împreună“.

Mai târziu, în 1869, într'o întrunire publică, Brătianu pretindea, fără a observa contradicția, că cu *două zile înainte* de 24 Ianuarie ceruse să vază pe Vlădăianu, cu care de mult nu mai avusese raporturi, să se înțeleagă cu el ce vor face *a doua zi*. Și încheia, atribuindu-și o inițiativă pe care n'o avusese, că „*acei care se laudă azi că ei au făcut pe 24 Ianuarie, nici nu le venise în minte aceasta; ei se certau să ia domnia, pe când generalul Vlădăianu cu mine, hotărîsem*“.

Această declarație făcu pe Niculae Blaremburg, nepot de soră al lui Al. Ghica, să ceară, în mod public, lui Vlădăianu, să arate cum se desfășurasera evenimentele și acesta răspunse printr'o scrisoare ce s'a publicat de mai multe ori și pe care alte izvoare, de atunci încoace, au venit s'o confirme.

Acordul stabilit astfel între partizanii lui Ghica și radicali, în zorii zilei de 24 Ianuarie, fu adus dimineța la cunoștința conservatorilor, cari, constatând că nici Bibescu, nici Știrbei, nu puteau întruni majoritatea, primiră să voteze și ei pentru Cuza.

Când începu ședința, nu mai era nevoie de presiune populară asupra adunării. Ea nici nu s'ar fi putut exercita, dealtfel, dacă șefii oștirii și poliției, Vlădăianu și Caragea, ar fi ascultat de căimăcămie, și nu de Ghica. Se păstrase însă perfect taina hotărîrii luate de capii celor trei partide și ea trebuia adusă acum la cunoștința tuturor deputaților. De aci necesitatea ședinței secrete, propuse de Vasile Boc-

rescu și în care, în urma inimosului discurs al acestuia, se obțin *unanimitatea* în favoarea Domnului Moldovei.

Perspectiva unirii realizată pe această cale, descătușase sufletele de pornirile lor mărunte și le înfrățise într'un mareț având național.

2. *Improprietărea dela 1864*¹⁾

În „Revista istorică română“, ultimul fascicol, (1933, vol. III, fasc. IV, pag. 430), apărut acum, d. C. Grecescu face o recenzie a articolului meu din „Adevărul“ dela 19 Ianuarie 1933, intitulat „Retușări la un portret al lui Ion C. Brătianu, de I. G. Duca“.

Acesta scrisese, între altele, că „Ion Brătianu a dorit o țărănime stăpână pe ogorul ei...; a reușit s'o obție, dar cu prețul unei lovituri de stat“. Am afirmat atunci că, dimpotrivă, Ion Brătianu „n'a mai vrut improprietărea, sau n'o mai socotea oportună, la 1859—1864, adică tocmai când reforma s'a înfăptuit“. Această afirmație a mea a stârnit, atunci, nemulțumiri latente, iar acum, recensia d-lui C. Grecescu.

D-sa pretinde că am adus ca dovadă „texte care numai lăaturalnic ating această chestiune, sau o trec sub tăcere“ și al căror sens este „îndoelnic“.

Sunt deci silit, cu părere de rău, să revin lui

*

Textele sunt limpezi și categorice.

La 1858, în apelul său către alegători, Ion Brătianu scria: „Rău voitorii se fac a crede că mijloacele de care se servi revoluția (dela 1848) erau chiar țelurile ei și că, prin urmare, orice mișcare... națională nu poate asemenea avea alt, țel decât de a lua pământul din mâinile acelor ce-l posedă azi, spre a-l încredința în mâinile altora“.

La 1859, într'un memoriu către Cuza Vodă, Ion Brătianu se mărginea a zice, despre țărani, că s'au ridicat, s'au deșteptat „încât astăzi se pot compara cu avantajul cu orice clasă de țărani din societățile civilizate. Clasa țărănilor de acum înainte mai poate îndura, dar ca să se lase a se mai împila, a se supune desăvârșit, este peste putință, căci simt că puterea țării rezidă într'înșii“. De improprietărea nu vorbește, ci numai de „educație îngrijită“, de „bună direcție“, ce li s'ar da de un „guvern național și liberal“, (Din scrierile și cuvântările lui Ion C. B., partea I, pag. 185). În Martie acelaș an, spunea în adunare, că chestia națională, a neatârării statului, trebuie să predomină asupra preocupărilor

1) „Adevărul“ de la 27 Iunie 1934.

părilor cu caracter social („Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească“, seria 1, vol. 2, pag. 192).

La 1860, fiind două luni în guvern, Ion Brătianu spunea Domnului: „Să nu atingem chestiunea proprietății; să căutăm mai întâi a înfrăți spiritele, a lumina ambele părți,... și când vom rezolva legea proprietății, s'o rezolvăm astfel încât să aducă regenerarea României, iar nu să punem în pericol existența noastră națională, căci un război civil este nenorocirea cea mai mare“. (Povestit de I. B. într'un discurs din Februarie 1863, în adunare. „Din scrierile și cuvântările lui I. B.“, I, 285—6).

La 31 Martie 1862, Ion Brătianu demisionează din parlament și demisia îi este primită la 12 Mai, înainte de a se începe discuția legii rurale. Cauza era că, dacă recunoștea dreptul clăcașului asupra pământului pe care-l cultiva în virtutea legilor în vigoare, nu înțelegea să sprijine proiectul lui Kogălniceanu, care lărgea principiul împroprietăririi, aducând astfel atingere dreptului de proprietate și deschizând perspective de exproprieri viitoare. (Explicațiile date de Ion Brătianu în articolele dela 1864, publicate în „Acte și legiuri“, seria 1, vol. 2, pag. 338). Astfel, Kogălniceanu fu lipsit în adunare de concursul lui Brătianu, în lupta cu Barbu Catargi.

În Februarie 1863, Ion Brătianu zicea în adunare:

„Când ne făceau d. Kogălniceanu și alții din Moldova, imputarea că de ce nu discutăm chestia proprietății, noi răspundeam că există în ambele părți litigante prejudecăți, că chestiunea nu o să se discute în toată liniștea, ca tot sângele rece ce trebuie în asemenea chestiuni; că *trebuie să așteptăm* până ce spiritele să se liniștească, *până ce vor vedea proprietarii* că modul proprietății de astăzi nu este modul cel mai profitabil pentru dânșii, să vază că au alte resurse mai bune decât acelea ce le dă legea existentă. *Să începem*, ziceam noi, *cu alte reforme*, ...ca să se vază că *tot răul nu este numai în chestiunea proprietății*... *A intrat în capul țaranului ideea* că toată cauza răului de care suferă țara, este proprietarul. *Dacă bate piatra, dacă plouă broaște, cauza e că proprietarii au proprietate*“... („Din scrieri și cuvântări“, I, 285—6).

*

D. Grecescu mă învinuște că n'aș fi citit „Monitorul Oficial“, sau „Românul“ pe 1864, ca să văd ce voia atunci Ion Brătianu. Documentarea se găsește mai ușor în culegerea intitulată „Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească“, seria 1, vol. 2.

În ședința adunării dela 13 Aprilie, comisiunea de cercetarea proiectului guvernului Kogălniceanu, compusă din Lascau Catargi, Ion Brătianu, Ion Ghica, D. Corneș și Va-

sile Boerescu, declara, prin raportul acestuia din urmă, că admitea principiul împrumutării, dar atât. Incolo, proiectul era criticat, între altele pentru că a acorda țăranilor un drept de a cumpăra din moșiile statului, însemna a le recunoaște „dreptul la instrumentul de lucru“, ceea ce, după secarea moșiilor statului, se poate extinde la cele particulare și duce la „comunism integral“.

În aceeași ședință, Ion Brătianu depunea un contra-proiect, al căruia sens se lămurește prin articole ce publica atunci („Din scrieri și cuvântări“, I. 340—7). Brătianu constata cu mulțumire că proiectul guvernului recunoaște „dreptul“ clăcașului la pământul ce-l cultivă pe baza legilor în vigoare, dar atât. Mai departe însă, nu este de acord. Proiectul guvernului nu se mărginește a atribui clăcașului ceea ce posedă, dar și „ce se cuvine a posedă“, ceea ce denaturează principiul și depășește dreptul clăcașului. De asemenea nu aprobă Brătianu împrumutarea țăranilor cari nu sunt clăcași. „Aci sultanul (adică Kogălniceanu) se dă pe față: ne mai putându-se servi de pretextul obârșiei clăcii, scoate iataganul... și atribue fiecărui locuitor câte o bucățică de pământ“.

Mai consideră Brătianu că despăgubirea atribuită proprietarilor era neîndestulătoare.

Tot în ședința dela 13 Aprilie, Ion Brătianu revenea asupra vechei lui idei. „Adevăratul bine ce am face țăranului, nu stă într'o bucată de pământ, cu un pogon mai mică, sau mai mare, ci să-i dăm mijloacele prin care să poată lua o educațiune, să se facă un adevărat cetățean român, un adevărat membru al societății“. Considera că chestiunea trebuia soluționată într'un fel, față de pericolele ce amenințau țara, recunoștea că proiectul guvernului era „un pas înainte“, dar se declara contra lui „atât în detaliu, cât mai ales pentru aplicabilitatea lui“.

Dacă Ion Brătianu ar fi voit într'adevăr, atunci, împrumutarea, dacă ar fi socotit-o oportună, ar fi votat pentru proiectul guvernului, cu toate că-i găsea și defecte.

Prin opoziția lui, a provocat și el lovitura de stat și împrumutarea s'a făcut fără concursul lui. Dădea, atunci, precădere altor probleme.

*

N'am făcut și nu fac politică de partid. Nu mă preocupă decât adevărul istoric.

3. *Secularizarea averilor mănăstirești.*

Ion Brătianu a vrut, desigur, cum zice I. G. Duca, desrobirea mănăstirilor închinatelor. A vrut-o întreaga suflare românească, măcar dela 1821 încoace. Acest deziderat unanim

s'a înfăptuit însă de Cuza Vodă, având prim-ministru, când se votează, la 11 Decembrie 1863, legea secularizării, tot pe Mihail Kogălniceanu. Nu e nevoie de altă documentare în această chestiune.

4. Lovitura de stat de la 1864.

În sfârșit, Ion Brătianu ar fi cel dintâi să protesteze că I. G. Duca îl face părtaș la lovitura de stat dela 2 Mai 1864, fără de care nu s'ar fi putut realiza reforma agrară. (Emanciparea mănăstirilor se făcuse puțin mai înainte și pentru aceasta nu fusese nevoie de lovitură de stat, cum pare a crede Duca).

Dar se știe îndeobște că „omul dela 2 Mai“ a fost Kogălniceanu și că lovitura de stat, privită ca o călcare a sistemului constituțional, a fost cauza inițială, sau pretextul, care a dus la „*condiția monstruoasă*“ a dreptei și a stângei, din care a făcut parte și Ion Brătianu, și la detronarea Domnitorului.

E destul să trimit pentru aceasta la lucrările cele mai recente despre Cuza Vodă, ale d-lor Alex. Lapedatu și Andrei Rădulescu.

5. Concluzii.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Accastă restabilire a adevărului istoric, nu micșorează cu nimic marea figură a lui Ion Brătianu. El și-a câștigat destule merite nepieritoare, pentru ca să fie nevoie să i se mai atribue și ale altora.

Rămâne că, sprijinind cu pricepere și curaj năzuințele lui Carol I; a dat țării neatârnamarea.

Rămâne că a știut să rezerve intacte posibilitățile viitoare ale României de a-și formula drepturile asupra Basarabiei răpite.

Rămâne că negocierile lui au ridicat țara la rangul de regat.

Rămâne că, adept și el al naționalismului integral al generației dela 1848, într'o vreme când putea părea o utopie, dacă a știut, când a ajuns factor hotărâtor și răspunzător, să-l înfrâneze și să-l adapteze contingentelor, l-a păstrat totuși în sufletul lui, nădăduind într'un viitor mai propice.

Rămâne că a crezut neclintit în posibilitatea de dezvoltare economică a României prin propriile ei mijloace.

Sunt titluri suficiente de glorie și de recunoștință.

Din parte-mi, nu voi adăuga și pe acela de a se fi străduit să înfiripeze o burghezie românească, după modelul celei occidentale, ideie ce a stăpânit, încă dela 1848, pe extremiștii, sau roșii munteni, al căror conducător era și a

căreia înfăptuire o puneau pe primul plan și la 1859—1864. Atunci Ion Ionescu dela Brad îl învinuia că „începeau clădirea politică dela vârf în jos, în loc de a îngriji, în primul rând, de temelia socială a țării”.

Cât privește acuuzările ce s'au adus guvernării de 12 ani a lui Ion Brătianu, amărându-i ultimii ani ai vieții, ele se explică, atât prin scăderile și nerăbdările firești izvorite din menținerea la cârmă a unui partid un timp neobișnuit de lung, cât și ca un răspuns la atitudinea Camerei liberale dela 1876—78 față de fostul guvern conservator, care avusese și el măcar acest merit de a fi consolidat dinastiă străină, pe care radicalii munteni, influențați încă de antecedentele lor revoluționare și republicane, erau dispuși s'o înlăture.

Dacă vehemente și pătimașe au fost atacurile aduse cărmuirii lui Ion Brătianu în parlamentul conservator, la 1888—1890, trebuie adăugat că nu s'a ajuns, de astădată, ca atunci, până la darea în judecată printr'un vot asupra căruia nu s'a revenit decât după un an și jumătate. Deacea și intervenția lui Carol I pentru a împiedica arestarea foștilor săi miniștri, nu s'a produs, cum afirmă Duca (p. 18), în împrejurările dela 1888—1890, ci, cum îmi spunea răposatul G. Gr. Cantacuzino (Nababul), în cele dela 1876—78.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Ceva mai mult despre fostul nostru consiliu de stat¹⁾

Intr'o lucrare recentă de popularizare: „Organizarea statului în timpul domniei lui Cuza Vodă“, d. Andrei Rădulescu vorbește, natural, și despre consiliul de stat (la pag. 39), de care avusesem și eu prilejul să mă ocup²⁾.

Se știe că consiliul de stat a fost înființat prin legea din 11 Februarie 1864, deși numirile s'au făcut la 2/14 Iulie 1864 și constituirea abia în August următor, după lovitura de stat dela 2 Mai.

Întâmplarea a făcut ca, răsfoind „Monitorul Oficial“ pe anul 1865, să găsesc (la pag. 605), un proiect de lege pentru organizarea consiliului de stat, pe care Domnitorul îl trimite Adunării legislative la 1 Iunie, însărcinând totodată cu susținerea lui pe vice-președintele acelu corp, Vasile Boerescu.

Proiectul n'a ajuns să fie votat, dar unele din prevederile lui au fost totuși puse în practică de Domnitor.

Comparând proiectul cu legea din 11 Februarie 1864, constatăm că se aduceau acesteia următoarele modificări:

1. La primul articol al legii, privitor la atribuțiunile consiliului, se adăuga un alineat, că „membrii consiliului de stat pot fi delegați de Domn spre a susține proiecte de legi în sânul Corpurilor legiuitoare“. Se revenea astfel la dispoziția pe care Cuza Vodă o prevăzuse în proiectul său de constituție dela 1863, pentru membrii comitetului provizoriu de legislație, după modelul art. 51 din constituția franceză, dela 1852³⁾.

Din chiar faptul că Vasile Boerescu a fost delegat de Domn spre a susține proiectul în fața Adunării, se vede că Domnitorul n'a așteptat votarea spre a pune în aplicare noua dispoziție.

2. După art. 3 al legii se adaugă un articol nou, cu următorul cuprins: „Consiliul de stat se pronunță, după cererea ce-i pot face miniștrii, asupra dificultăților ce se ridică între dânșii: a) pentru atribuțiile lor respective; b) pentru aplicarea legilor. Fiecare ministru în parte, va

1) În „Dreptul“ 30 Octombrie 1932.

2) Originea și menirea Consiliului legislativ, p. 11—12. Erarhia funcțiilor și armonizarea salariilor, p. 17—19.

3) Filitti, Un proiect de constituție inedit al lui Cuza Vodă de la 1863, p. 398.

mai putea, direct prin preşedintele consiliului de miniştri, să ia avizul Consiliului de stat, asupra oricărei chestiuni îl va interesa“.

3. După art. 5 al legii din Februarie, pe care-l relevă d-l Andrei Rădulescu, (la pag. 39), „Consiliul de stat, în ordinea erarhică, era egal cu Curtea de conturi şi venea *îndată* după Curtea de casaţie“. Avea deci precădere asupra Curţii de conturi. Proiectul de lege din Iunie modifică această situaţie, în sensul că „Consiliul de stat, făcând parte din puterea executivă, vine împreună cu guvernul“. Şi această dispoziţie a fost pusă în aplicare de Domnitor, fără ca proiectul să fi fost votat. Ni s'a păstrat, în „Monitorul Oficial“, programul deschiderii Parlamentului la 6 Decembrie 1864, şi ordinea de precădere a Corpurilor constituite, participante la solemnitate, este următoarea: Consiliul de miniştri, Consiliul de stat, Curtea de casaţie, Curtea de conturi. La intrare, Domnul va fi primit de Consiliul de miniştri şi de Consiliul de stat, iar pe estradă vor lua loc, la dreapta Domnului, Consiliul de miniştri, şi la stânga Consiliul de stat.

Cât priveşte retribuţia membrilor Consiliului de stat, fixată de legea din Februarie 1864, şi pe care deasemenea o relevă d-l Andrei Rădulescu, (loc. cit. nota), arătând că era inferioară aceleia a membrilor Curţii de casaţie, iar a acestora mai mare ca a miniştrilor, o schimbare a fost iarăşi prevăzută în proiect şi chiar pusă în aplicare prin bugetul dela 1865. În acest buget, scara lefurilor este următoarea: vicepreşedintele Consiliului de stat şi miniştrii, cinci mii lei; primul preşedinte al Curţii de casaţie, patru mii trei sute; preşedinţii şi procurorul general ai acestei Curţi, precum şi agentul ţării la Constantinopol, 4000 lei; consilierii Curţii de casaţie, 3700; preşedintele Curţii de conturi, consilierii Consiliului de stat şi alţi câţiva demnitari, 3000.

Mai adaug că în bugetele dela 1866 încoace¹⁾ numai prim-preşedintele Curţii de casaţie a avut retribuţie mai mare decât a miniştrilor şi numai preşedinţii de secţii şi procurorul general o retribuţie egală cu a acestora.

4. La art. 19 al legii din Februarie, proiectul prevedea modificarea că se putea delibera de Consiliul de stat şi numai cu 6 membrii în loc de 7, ca până atunci.

5. La art. 20, privitor la împărţirea Consiliului în trei comitete, proiectul preciza că aceste comitete vor fi unul legislativ, altul contencios şi altul administrativ.

6. La art. 33 al legii în vigoare, unde se prevedea că în materii contencioase, când se atinge interesul unui particular, sau unei persoane juridice, hotărîrea Consiliului de stat nu

1) Broşura citată despre erarhia funcţiilor, p. 7.

închide drumul jurisdicției tribunalelor ordinare decât în anumite cazuri ce se vor determina prin lege, când părțile vor da mulțumire în scris, — proiectul introducea modificarea că dacă asemenea interese sunt atinse printr' o măsură administrativă și cel lezat se adresează Consiliului de stat, hotărârile acestuia vor fi definitive și executorii, după întărirea prin decret domnesc. Deasemenea vor fi definitive hotărârile în materie de disciplină. Toate aceste hotărâri se vor prezenta Domnului spre sancțiune, prin vice-președintele Consiliului de stat, dar decretul de confirmare se va contra-semna de ministrul competent. Hotărârile definitive nu se vor executa decât după ce vor fi fost aduse la cunoștința părții. Dacă au fost date în lipsă, sau fără citație, pot fi atacate pe calea opoziției, în termen de 30 zile dela data lor. Prin aceasta însă nu se suspenda executarea. La art. 41 al legii se adăoga că hotărârile definitive ale Consiliului de stat în materii contencioase, vor purta formula executorie, ca și acelea ale instanțelor judecătorești.

7. La art. 45 al legii, se adăoga că va mai fi consultat Consiliul de stat și asupra următoarelor chestiuni: cumpărările de obiecte pentru stat; concesiuni de bănci și de instituții de credit; înființare de așezăminte de binefacere; tratate poștale și telegrafice încheiate cu statele străine; acceptarea darurilor și legatelor către stabilimentele religioase, județene, comune, spitaturi, școli, sau alte așezăminte publice, când valoarea trece de 10.000 lei capital, sau 1.000 lei venit; autorizarea împrumuturilor comunelor, municipalităților, județelor, sau oricărei alte persoane juridice, fără a se prejudeca împlinirea condițiilor prescrise de legi speciale; autorizarea de a se înființa, sau suprima târguri, ori bălciuri, sau de a se schimba zilele lor, întrucât se va fi făcut recurs contra hotărârii consiliilor județene, conform art. 65 din legea acestora; autorizarea de a se înființa schituri, sau congregații religioase de orice rit; abuzurile comise de persoane bisericesti, în exercițiul atribuțiilor lor, când se ating drepturile puterii laice; autorizarea de a se înființa societăți anonime, contuare de scont și alte așezăminte de asemenea natură.

8. La art. 65 al legii, se adăoga că vice-președintele Consiliului de stat va supune Domnului, la finele fiecărui an, un raport despre toate lucrările Consiliului.

9. Însfârșit, proiectul cuprindea un nou capitol, despre atribuțiile „auditorilor“ dela Consiliul de stat: erau însărcinați de vice-președinte cu lucrări preparatorii; puteau fi chemați să participe la desbateri, cu vot consultativ.

Am enumerat aiurea¹⁾ câteva din lucrările Consiliului de stat în timpul celor trei ani ai lui de activitate.

1) Originea și menirea consiliului legislativ, p. 12.

Câteva cuvinte despre înființarea curții noastre de casație¹⁾

Distinsul jurist, d. Andrei Rădulescu, a publicat de curând (1933), în Analele secției istorice a Academiei române, interesante „Cercetări privitoare la înființarea curții de casație în România“, la care voesc să aduc puține întregiri.

În treacăt, fiindcă d-l Rădulescu începe cu socotința că vechea noastră organizare judecătorească „ar merita mai multe studii speciale, spre a i se pune în evidență însușirile și valoarea“ amintesc că măcar un început în acest sens am făcut, la 1928, în lucrarea „Contribuții la istoria justiției penale în Principatele române“. Cu tot acest titlu ea cuprinde o expunere destul de dezvoltată a organizării judecătorești la noi, din cele mai vechi timpuri până la convenția dela Paris din 1858 și o bibliografie ce poate servi pentru cercetări mai amănunțite.

În acel studiu, pe lângă înfățișarea instanțelor supreme, pe care le enumeră d-l Rădulescu (p. 1—2), se poate găsi (la p. 25) și mențiunea despre cea dintâi propunere la noi de a se înființa o instanță de casare. Ea figurează în proiectul de constituție dela 1822 al boerimii secundare, așa zișilor „carvunari“, din Moldova. Art. 33 glăsua astfel: „Divanul întâi să nu poată strica actul judecății făcute în judecătoria aceia de unde a pășit apelația către dânsul, ci numai să cerceteze pricina după cursul actului... și dacă va găsi vreo greșală, sau vreo urmare de nedreptate, să întoarcă înapoi actul la judecătoria de unde l'a primit, întovărășit cu poruncă arătătoare de greșala sau pricina găsită și îndatoritoare ca să prefacă actul și să îndrepteze greșala“.

Cererea de a se înființa o curte de casație se găsește apoi în proiectul de constituție al lui Kogălniceanu dela 1848, art. 71: „O curte de casație se va statornici, spre revizuirea formelor păzite de instanțele de jos“.

Dacă divanul ad-hoc al Moldovei, la 1857, n'a cerut de

1) Publicat în revista „Dreptul“, 26 Nov. 1933.

cât „deplina neatârnare a părții judecătorești, de puterea curat administrativă“, totuși, în discuțiile ce au dus la această formulă, s'a recunoscut, între altele, și nevoia „înjgheberii unei curți de casație“.

D-l Rădulescu intră în materie (p. 2) deadreptul prin comentariul dispozițiilor din convenția dela Paris din 1853, privitoare la curtea de casație ce avea să se înființeze. Trebuie amintit că chestiunea caracterului constituțional al inamovibilității membrilor acestei curți, de care d. R. se ocupă la pagina 4, a mai fost discutată pe larg, cu înfățișarea tuturor debaterilor la care a dat naștere în parlament, în câteva rânduri, până în zilele noastre, de d-l George D. Nedelcu, într'o broșură de acum un an, intitulată „Vârsta în funcțiunile publice“, la pag. 4—32.

Despre proiectul de lege pentru curtea de casație, întocmit de comisia centrală dela Focșani, d-l R. ni spune numai (p. 6) că „lucrarea a început, după cât se pare, curând după alegerea lui Cuza, dar n'a fost gata, din cauza divergenței de păreri din sânul comisiei, decât în Martie 1860. Unii dintre Moldoveni erau influențați mai ales de legea belgiană. Kogălniceanu, în special, nu se arată un admirator al legii franceze“.

În realitate însă, comisia centrală a însărcinat cu întocmirea proiectului, o delegație compusă din Ștefan Golescu, Nicolae Brăiloiu, A. Grigoriu (Văsescu), C. Filipescu, Eugen Predescu, Cristian Tell, beizadea Gr. Sturdza și Apostol Arski. Proiectul a fost prezentat plenului la 19 Noemvrie 1859, cu un raport al lui Brăiloiu. Acesta declară că a luat ca model legea franceză. Arată importanța funcțiunii judecătorești; schițează evoluția ei la noi; vorbește de atribuțiile unei curți de casație; discută modul cel mai nimerit de recrutare a membrilor, pentru a li asigura independența, justifică o salarizare ridicată, prin aceea că oamenii cei mai distinși să nu ocolească instituția, preferind alte profesii. Cercetarea proiectului a început la 23 Noemvrie și a urmat în zilele de 24, 26 și 28 ale lunii, apoi la 7 Decemvrie. Cele mai multe articole au fost admise în unanimitate. Discuții au fost puține. La cererea lui Kogălniceanu s'a adăogat următorul aliniat: „Procurorul general are dreptul să atace în casațiune hotărârile definitive ale tribunalelor spirituale și militare în interesul legii, iar în interesul părților numai când urmează din partea acestora cerere în casațiune“. La dispoziția după care „ședințele curții sunt publice, afară de cazurile vătămătoare moravurilor“, comisia centrală a decis, înainte de a trece la vot, să constate în protocol că „prin cuvântul moravuri nu se subînțelege ca procesele politice să fie judecate cu ușile închise“. — Debateri au mai avut loc asupra condițiilor de recrutare a procurorilor; asupra nu-

mirii pe lângă Curte a doi avocați, cari să fie apărători din oficiu în pricinile criminale; asupra executării hotărârilor date de Inalta Curte din București și de divanul princiar din Iași, ce aveau să se desființeze. La 7 Decembrie, după ce s'a făcut o adăogire privitoare la substituți, proiectul s'a votat cu 8 voturi contra unu (al lui Arghiropol) și trei abțineri.

Folositoarea contribuție adusă de d-l Andrei Rădulescu consistă în analiza, minuțioasă și competentă a desbaterilor ce au urmat în adunările celor două principate, la 1860, asupra proiectului comisiei centrale (p. 7—35).

Lefurile, mai mari decât ale miniștrilor, atribuite membrilor Curții, pe care le relevă d-l R. (p. 35), nu erau determinate, cum am văzut din raportul lui Brăiloiu în comisia centrală, de vreun gând de precădere asupra unor funcțiuni interdependente, ci numai, cum reese și din desbaterile parlamentare citate de d-l R. (p. 34), de „dorința de a da judecătorilor mijloacele trebuitoare spre a putea duce o viață onestă, fără a avea recurs la alt aur străin“. Dealtfel, cum am mai avut prilejul de a arăta, vorbind despre fostul Consiliu de stat, încă dela 1865 s'a revenit asupra disproporției de salarizare.

Legea, deși votată și sancționată în Ianuarie 1861, n'a fost imediat aplicată. Nu știu de ce d-l Rădulescu scrie cu încredință (p. 37): „S'a spus că Vodă Cuza s'ar fi opus când primul său ministru din Țara Românească, Barbu Catargi, i-ar fi cerut-o în 1861“. Avem faimoasa demisie, dela 10 Mai 1861, a celui dintâi cabinet Catargi, după numai zece zile de funcționare. Unul din motivele ei, este următorul: „Ramura judecătorească se află într'o stare anormală, din pricină că Inalta curte funcționează în contra rânduielilor legii asupra Curții de casație, care declară că hotărârile pendinte de Inalta curte se vor trimite la Curtea de casație, la promulgarea acestei legi. Am cerut dar, să se precurme această stare, prin numirea membrilor Curții de casație. Măria Voastră a refuzat“.

Cât privește raportul ministrului de justiție, Brăiloiu, la 11 Februarie 1862, sub al doilea ministru al lui Barbu Catargi, pentru numirea membrilor Curții, decretul pentru aceste numiri, demisia lui Kogălniceanu, raportul ministrului și ordinul domnesc pentru instalarea curții, trebuie relevat că toate aceste acte, menționate de d-l R., au fost publicate în extenso de d-l George D. Nedeleu, în cartea sa „Legea pentru Curtea de casație și justiție“, Buc. 1910, p. 331 și urm. Tot acolo se găsesc și adresele înțepate, schimbate între ministrul Brăiloiu și Anastase Panu, cu prilejul demisiei acestuia de care d-l R. nu amintește. Acolo se găsesc și discursurile ministrului justiției și primului președinte al casei, Vasile Sturdza, la instalarea curții, reproduse și

de d-l R. Se mai găsesc și procesele-verbale ale curții, dela 26 Martie și 16 Aprilie, constatând că nu poate intra în funcțiune, și de care d-l R. nu vorbește.

Adaog că până la 7 Martie, în afară de demisiile lui Panu și Kogălniceanu, și de moartea lui Zefcari, s'au mai ivit și alte demisii, iar vacanțele au fost atunci completate, în parte, astfel: C. Vărnăv, în locul beizadei Nicolae Sutz; Ioan Sutz în locul lui Nicolae Kretzulescu; Eustațiu Schina, în locul lui Ion C. Cantacuzino; Ludovig Steege, în locul lui Anastase Panu; N. Bâscoveanu, în locul lui C. Bozianu; Barbu Slătineanu, în locul lui C. I. Filipescu; iar în parchet, Scarlat N. Ghica, procuror general în locul lui Kogălniceanu; Al. Donici, în locul lui Ion G. Florescu; Gh. Cretzianu, în locul lui Zefcari. Cu aceste modificări în personal, începe activitatea curții la 28 Aprilie 1862. Erau vacante încă 4 locuri; ale lui Ion Al. Filipescu, Iordache Beldiman, C. Sturdza și Lascar Rosetti, demisionați și ei. Trei au fost ocupate, la 1 Iunie, de Grigore Bengescu (care, refuzând postul, a fost înlocuit la 18 Iulie, prin Emanoil Angelescu), Eustațiu Caligari și beizadea Const. Gr. Ghica din Moldova. Când, la 24 Iulie, G. Cretzianu devine ministru de culte, locul său de procuror este dat lui Al. Papiu Ilarian. Murind Angelescu, erau iarăși două vacanțe. Una este împlinită prin procurorul Theodor Veisa, în locul căruia reintră în Curte, la 24 Septembrie, G. Cretzianu. A doua zi, celălalt loc este dat lui Grigore Filitti, fost membru la Inalta Curte, președinte la Curtea apelativă și membru în comisia de unificare a legislației principatelor.

Desvoltarea politică a României moderne¹⁾

Desvoltarea politică internă a României moderne s'a resimțit și se resimte de împrejurarea că, acum 100 de ani, intrarea noastră în sfera capitalismului apusan, ni-a impus adoptarea formelor burgheze, fără să avem o burghezie.

În occident, burghezia s'a născut din reacțiunea orașelor, în zidurile cărora se adăpostea libertatea, împotriva asupririlor și prădăciunilor feudalismului înconjurător. Prinucenie îndelungată la școala aspră a muncii, a câștigat puterea economică, pe urma căreia, în vremea marelui revoluții franceze, a dobândit și puterea politică.

La noi, n'a existat feudalitate și nu s'au înfiripat orașe. Principatele române au fost, dela început, state unitare, iar alcătuirea lor socială a consistat dintr'o clasă destul de numeroasă de proprietari rurali și alta de coloni cari, în târgurile desvoltate pe moșiile statului, îndeplineau și rolul de mici negustori și meseriași.

Raporturile noastre cu Turcia ni-au impus, în curând, o fiscalitate excesivă, din care cauză, încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, situația cea mai râvnită a devenit aceea de slujbaş, mare sau mic, care atrăgea oarecare ușurări de impozite, dar mai ales puțința de-a se îndestula, asuprind și prădând pe cel slab și nevoiaș. Este explicația atavică a pornirii spre funcțiuni și spre avantajii obținute dela stat.

O clasă mijlocie, înstărită prin continuitate în muncă liberă, nu s'a putut forma la noi, din cauza nesiguranței politice și a încetușării economice.

În pragul veacului al XIX-lea, puterea politică, în fiecare principat, era concentrată în mâna a vreo 20 de familii de boeri mari, o oligarhie întemeiată pe proprietatea latifundiară, ce reușise să-și formeze. Vre-o mie de familii de boeri și boernași își împărțeau timpul între exploatarea moșiilor și funcțiile secundare, sau mici. În capitale, erau câțiva in-

1) Publicat în revista „Libertatea”, 5 Aprilie 1933, pag. 98—100.

telectuali, medici și dascăli și câțiva mari negustori, mai ales străini de origine. Prin celelalte orașe, bresle de mici negustori și meseriași rezistau cu greu unei concurențe sprijinite de puternicii noștri vecini. În sfârșit, marea masă a țărănimii, în schimbul pământului de folosință ce proprietarul era obligat să-i pună la dispoziție, dădea dijmă și presta o anume cătate de muncă.

În aceste condițiuni, când ideologia marei revoluții a pătruns la noi, singurele clase cărora li puteau folosi principiile de libertate și egalitate, erau boerimea secundară și mică de-o parte, puținii intelectuali și negustori, de altă parte. În împrejurările dela noi, acele principii nu puteau însemna altceva decât că fiecare să poată ajunge „prin învățătura, silința și vrednicia sa“, la cele mai înalte funcțiuni. Acesta va rămânea idealul pretinsei noastre burghezii, după cum fusese acel al boerimii.

Tendența a fost încurajată de însuși regulamentul organic, pentru că deschidea oricui perspectiva de a putea deveni, pe calea slujbelor, un privilegiat.

Prin aceasta însă, privilegiile s'au depreciat și astfel, încă înainte de izbucnirea revoluției dela 1848, cea mai mare parte a boerimii, în Muntenia chiar a celei mari, era câștigată pentru egalitatea înaintea legii și a dărilor și pentru admisibilitatea tuturor la funcțiunile publice. O parte din tineretul amânduror principate, grupat într'o societate la Paris, sub influența curentelor de acolo, a devenit și republican.

De altă parte însă, descătușarea economică, dorită de mult de toți proprietarii rurali, fie că erau boeri sau nu, și obținută în sfârșit prin tratatul dela Adrianopole, a accentuat în toți deopotrivă fireasca dorință de a trage mai mari foloase din moșiile lor, liberându-se de obligațiile reciproce tradiționale față de săteni. Teza aproape unanimității lor a fost: proprietari absoluți pe întregul lor pământ, țărani stăpâni numai pe brațele lor, învoeli așa zise libere între aceste două părți. Încă dela 1840 însă, câțiva din tinerii români dela Paris au inseris în programul lor răscumpărarea clăcii și măcar a unci părți din pământul ce țărani foloseau de fapt, pentru a pune la temelia statului o clasă numeroasă națională de sine stătătoare.

Vederile tineretului republican au fost concretizate într'un proiect de constituție al lui Kogălniceanu, inspirat de cea belgiană dela 1831. La fel, în linii generale, a fost programul liberalilor din Muntenia, unde revoluția s'a putut deslănțui în voce. Aci însă, partida liberală s'a desbinat. O parte, poreclită a „roșilor“, condusă de Golești, Rosetti și Ion Brătianu, căzu în exagerări. Printr'o frazeologie jacobină, spăimânta pe cei moderați. Făcea apel nu numai la micii negustori și meseriași, dar până și la băcți de prăvălie, calfe și

drojdie orășanească, sub cuvânt că ar fi germenele unui „tiers état“ al nostru, menit să ia deacum conducerea statului și organiza cu ei manifestații sgomotoase și provocatoare. În această vâltoare, încercarea de a rezolvi și chestiunea rapoarturilor dintre proprietari și țărani, prin comisiuni mixte, era sortită numai să-i învrăjbească și mai mult.

În divanul ad-hoc dela 1857, în care, pentru prima și singura dată, țărănimea a avut și ea reprezentanți aleși din sânul ei, într'un colegiu special, republicanii noștri de o clipă au redevenit monarhiști, acordul a fost unanim pentru desființarea privilegiilor și adoptarea principiilor burgheze, dar nu s'a putut ajunge la înțelegere în rezolvirea chestiunii agrare, iar de teama ca nu cumva în viitor țărănimea să-și poată impune pretențiile, adunarea s'a pronunțat ritos împotriva sufragiului universal.

Convenția dela Paris, la 1858, a și dat țărilor române regimul liberal burghez și un sistem electoral pur censitar, care excludea din viitoare adunări chiar și boerimea săracă. În acest sens s'a elaborat la 1859, de comisia centrală dela Focșani, un proiect de constituție, după modelul celei belgiane. Democratizarea în conducerea statului a început îndată. Deosebirea de fond între grupările politice, încă nestabile, dar toate de acum liberale, a făcut-o mai ales soluția de dat problemei agrare. Numai o fracțiune, puțin numeroasă, condusă de Kogălniceanu și sprijinită de Domn, mai voia exproprierea moșilor particulare în favoarea țărânimii. Extremiștii, sau roșii, prin organul lui Ion Brătianu, erau de acord cu dreapta lui Barbu Catargi, în sensul că pe primul plan al preocupărilor trebuiau puse acum chestiunile economice, dezvoltarea căilor de comunicație, înființarea instituțiilor de credit, incurajarea comerțului și meseriilor. Se deosebeau de dreapta numai pentrucă aceasta, fără a mai tăgădui drepturi politice clasei noastre mijlocii orășanești, n'o socotea încă, de fapt, nici destul de pregătită, nici destul de numeroasă, pentru a lua asupra-și conducerea statului.

A trebuit o lovitură de stat pentru ca să se facă împrăștierea, tăind măcar un nod gordian juridic, dacă n'a reușit să pună temelii unei țărârimi de sine stătătoare. O lege electorală a introdus, pentru Camera, colegiul unic, cu două trepte, al tuturor celor ce plăteau minimum de impozite, excludând însă dela eligibilitate pe neștiutorii de carte, și instituind, pentru prima oară la noi, un senat ponderator, pe jumătate numit de Domn.

Cu răsturnarea lui Cuza Vodă, în numele libertăților publice violate, Kogălniceanu, omul loviturii de stat, n'a mai rămas în politică decât o eminentă individualitate și, astfel, nu s'au mai găsit față în față decât liberalii moderați, ziși albi și extremiștii, ziși roșii.

Constituția dela 1866, copiată în cea mai mare parte după proiectul dela 1859, înlocui, pentru Cameră, prin acord între dreapta și stânga, colegiul unic al lui Cuza prin patru colegii, din care unul al țărănimii, cu două trepte. Se menținea senatul, iar capacitățile erau scutite, pentru amândouă adunările, de condiții de cens. Clasa noastră mijlocie putea fi mulțumită.

În primii cinci ani de domnie ai lui Carol I, nestabilitatea politică a continuat, culminând cu punerea în joc a chiar dinastiei străine de către extremiști, la 1870 și 1871. Guvernul Lascăr Catargi, constituit în acest an, a fost cel dintâi de o mai lungă durată, reușind să impună o disciplină de partid liberalilor de dreapta, ziși deacum conservatori. El a consolidat ideia dinastică și a numărat în sânul său și elemente democratice. Totuși, de preferință în fostul partid extremist, zis de acum liberal, se strângea clasa mijlocie nouă, doritoare mai ales de funcțiuni și de rosturi politice, și este caracteristică că, puțin înainte de retragerea definitivă a guvernului Catargi, la 1876, Maiorescu a trebuit să părăsească ministerul instrucțiunii, pentru că voise să desființeze niște catedre inutile dela facultatea de drept.

Dobândirea independenței și proclamarea regatului, dădură firește lui Ion Brătianu și partidului său un imens prestigiu, și-i câștigară tot mai mulți aderenți. În lipsa însă a unei alte tradiții și ambiante la noi, tot numai dela stat așteptau mijloace de îmbogățire și satisfacții de ambiție. Cu acest preț, urma să se formeze la noi o burghezie, care a și fost calificată de democrație bugetară, prin opoziție cu democrația muncii din occident. Câștigurile realizate de noua lume de liberi profesioniști, negustori, sau arendași, se consolidau însă, prin forța împrejurărilor dela noi, de preferință tot în proprietăți rurale și noii proprietari deveneau astfel solidari cu cei vechi, și chiar mai aprigi, față de masa țărănimii. Cu prilejul revizuirii constituției la 1883, colegiul unic, dorit de Rosetti, n'a putut fi introdus. Noua burghezie socotea și ea, cum spunea Eugeniu Stătescu, că „opinca“ nu poate deveni pivotul în jurul căruia să se învârtască tot mecanismul statului. Cei 12 ani de guvernare a lui Ion Brătianu, se încheie cu o răscoală țărănească, la 1888 și atunci se ivi partidul radical al lui Panu, care cerea votul universal, pentru că socotea inadmisibil ca un mănunchi de 30.000 alegători să dispună de soarta unui milion capi de familii țărănești.

De atunci, partidele liberal și conservator au alternat la cârma statului, deosebindu-se numai prin aceea că în conducerea celui din urmă figura un procent mai mare de nume bocești, dar practicând și unul și altul, când liberalismul, când intervenționismul, legiferând deopotrivă în toate

domeniile și pentru toate categoriile sociale, dar și considerând succesiv bugetul statului ca o cetate ce trebuia cucerită pentru satisfacerea clientelei. A fost meritul, de altfel platonice, al grupării junimiste, de a fi încercat, încă dela 1881, cu prețul îndelungatelor opoziții și al pierderii popularității, să combată cele două mari flagele, strâns legate, cu străvechi și persistente cauze la noi, funcționarismul și politicianismul.

S'a zis că deosebirea fundamentală între cele două partide politice dinainte de război, ar fi fost că cel conservator ar fi reprezentat interesele marelui proprietăți rurale, iar cel liberal pe ale capitalului mobilier. N'a fost însă o deosebire de principii, ci de aplicarea lor. Instituții de credit au vrut de mult vechii noștri boeri, și apoi partidul conservator, sub guvernarea căruia, la 1873, s'a și înființat Creditul rural. Când, sub liberali, la 1880, s'a creat *Banca Națională*, deși, de fapt, cadrul normal de dezvoltare încă lipsea, conservatorii n'au combătut decât o organizare ce putea deveni armă de partid, asigurând mai degrabă unei clientele politice posibilități de câștiguri ușoare, decât servind interese generale. Agiul, care făcuse atâta rău, n'a putut fi înlăturat, prin introducerea etalonului aur, decât de conservatori, la 1889.

Acuzațiile reciproce, pe care cele două partide și le-au adus cu privire la politica vamală, convenții de comerț și legi pentru ocrotirea industriei naționale, se reduceau în fond la o chestie de măsură. În teza conservatoare trebuiau ocrotite numai acele industrii care-și puteau găsi în țară materia primă. Combătea o industrie mare factice, ale cărei elemente componente erau toate aduse din afară, și nu putea trăi, din cauza împrejurărilor dela noi, decât prin mijloace artificiale, sprijinită de stat, folosind unui mănunchi de capitaliști și tehnicieni, forțamente străini în majoritate. Era teza reluată la 1921 de programul partidului țărănesc.

În chestiunea agrară, proprietatea mare cea nouă, împărțită politicește între cele două partide, păstra aceeași atitudine ca și cea veche, față de țărănime. Cu principiul, constant menținut, al divizibilității la infinit, dar și al inalienabilității pământurilor țărănești, proprietatea mare își asigura, în condițiile cele mai avantajoase, munca unei populațiuni reduse la loturi insuficiente pentru o viață de sine stătătoare, dar suficiente pentru a o pironi pe loc și a împiedica circulația brațelor. Grijă era numai de a realimenta din când în când țărănimea cu pământ, în aceleași condițiuni, pentru a evita o deslănțuire a maselor. Nu-i de mirare că de vânzările de moșii ale statului, deși se făceau și în loturi mici și mijlocii, țărani, cu tot creditul agricol, n'au fost în stare să se folosească decât într'o minimă măsură și mai ales cu porțiuni sub zece ha. Restul s'a cumpărat, în loturi mari, de proprietari și arendași, cu ajutorul aceluiaș credit agricol. Când, la

1889, Carp a repus în vânzare moșii ale statului, de astă dată numai în loturi mici și mijlocii, acordând totodată și alte înlesniri, s'a văzut setea de pământ a țărănimii, dar și sărăcia ei. Aceste împroprietări nu puteau fi însă decât expediente momentane. Problema revenea periodic și Haret observa cu dreptate la 1897 că statul nu trebuia să devie în ochii țărănimii procuratorul de pământ. De altă parte, o țărănie împiedicată să se desvolte prin selecțiune firească, nu putea avea mijloacele și inițiativa în care-și punea nădejdea Nicolae Filipescu. Măsurile luate la 1907, după a doua răscoală, înființare de izlazuri, Casă rurală, intervenționism în raporturile dintre proprietari și țărani, n'au putut fi decât paliative.

Junimiștii încă dela 1879, Haret la 1897, au văzut una din cauzele adânci ale răului, divizibilitatea loturilor. Abia la 1914, au văzut conservatorii și pe cea de a doua, inalienabilitatea, care împiedica formarea, prin selecțiune naturală, a elementelor capabile de a dobândi o proprietate mijlocie, pe care totuși junimiștii o doreau, a cărei lipsă o regreta Haret la 1905 și singura ce putea asigura neatârnrarea economică și politică a satelor.

Aceasta a fost cauza reală pentru care, cu toate legiurile administrative ce s'au urmat dela 1864 încoace, o viață locală nu s'a putut desvolta, satele rămânând în dependență politică și financiară de puterea centrală, lipsite de înțelegere și inițiativă măcar pentru propriile lor interese, edilitare, sanitare și culturale. Aceasta a fost cauza pentru care, cu toate străduințele unui Maiorescu, Haret, Mehedinți, Angelescu, pe când învățământul superior de toate ramurile s'a tot desvoltat peste fire, în folosul unei pături restrânse și adesea mai mult al profesorilor, cum se mai constata și de curând în parlament, școlile elementare și practice n'au putut scoate satele din beznă și din rutină, nici înlocui cârciuma printr'o carte bună.

Ca răspuns la succesul repurtat de partidul conservator prin pacea dela București din 1913, momentul de apogeu al României mici, care a stârnit accente de entusiasm și de speranțe ale d-lui Iuliu Maniu în „Românul“ din Arad, partidul liberal a înscris în programul său exproprierea, propusă de Take Ionescu dela 1907 și votul universal. I-a revenit apoi acestui partid marea cinste ca, sub conducerea lui Ion I. C. Brătianu, luând răspunderea intrării în vâltoarea războiului mondial, împotriva puterilor centrale, să înfăptuiască, mulțumită și defecțiunii rusești, visul de veacuri al Românilor. Sub impulsul acestor împrejurări, s'au adus la îndeplinire și cele două reforme.

Nici exproprierea pe o scară întinsă, odată ce se persista în sistemul tradițional al loturilor mici, divizibile și

inalienabile, atribuite fără selecțiune, n'a însemnat deslegarea finală a cheștiunii agrare și asigurarea bogăției agricole a țării, iar cu tot votul universal, n'a dat satelor elementele necesare pentru dezvoltarea lor. Alienabilitatea, în oarecare măsură, s'a permis înfărșit printr'o lege dela 1925. Divizibilitatea însă este menținută.

O adevărată burghezie și-ar fi dat seamă că numai o numeroasă proprietate mijlocie, în măsură de a economisi prisosuri de câștig, poate fi, la noi, izvorul unui capital național și debușeul unei industrii naționale, temelia conștiință a organismului de stat, aptă să participe și deci datoare să și contribue, într'o mai largă măsură, la binefacerile unor manifestări superioare de civilizație. De altă parte, numai un proletariat descătușat din loturile de mizerie, putea asigura și agriculturii și industriei brațele necesare.

În sfârșit, o adevărată burghezie, n'ar fi lovit după război în capitalul național, acordând proprietății mari abia a douăzecea parte din valoarea pământului ce i se lua, comprimând prețurile produselor agricole, încurajând mirajul inflației și tendința atavică spre burse, funcții și pensii, agravând apoi consecințele printr'o fiscalitate excesivă, sdruncinând creditul public și privat.

După șapte decenii de forme burgheze, dar fără burghezie, cu tot noianul de legi și regulamente, care numai dela război încoace însumează 20.000 de pagini, bilanțul este că, dacă se pot constata progrese în capitală, și, într'o oarecare măsură, în celelalte orașe, tocmai satele n'au profitat aproape cu nimic, deși, după cum se exprima, de curând, d. prof. univ. I. Simionescu, România nu este, în fond, decât un mare sat.

INSTITUTUL
DE ARTE GRAFICE
„LUPȚA ÎN STRĂUNA”
Str. G22, Buzduganului 6
BUCUREȘTI

BCU Cluj / Central University Library Cluj